

Нарн дорагшан орад ирн цаг билä. Хуврн байдлгä тенъгър тасрха-тасрха уулн нуу-гъдä, гал болдж шатджах шар наринг энд-тендäсн халхлв. Тер цагт, нарид шатджд одсн теегäр, ахрхн-ахрхн суудурд селвдджд гуулднä. Иим бдрн чачрта бдр гидж нерäд-нä.

Шофер гурвдл машинанн тогän резингнн сольдясн эн, ода болхла машин дор гранат хагърснла äдл дун гарад, газик нег хавргшан кедäгъдä, харджнннад зогсв.

—Ода бол! Халаслдг резин уга, уунд шатал суухмн,— гидж келäд, шофер бийн эн-тәлдж суугъад невчк урглхär белн болв.

Зовär холд довтлдж йовсн мортä кун уздв. Терүг халäг-гä байдл, дөрвн километр газрт нег шавр гер баясн узд-гв, тер герин газа мортä кун ирдж буув. Хаалгын гурвна кесн нег хувин чигн йовдл уга байдл, тер кун мори дееран морджд авал, довтлд гарв дарунь нам нүднä харан-наг сеердв.

—Уунд чигн бас хув уга байдлвн,— гидж магнас негн келв.

—Ода ягъдмб?— гигäd уха тунъгъгъд зогсвдн: Амгä кун баях байдл уга шавр гер-рүр одхм, эс гидж нам хәрү машинүрн хәрхмб?

—Невчк йовад серцхәхмн...

Шавр герт гурвн зун метр күрäd уга йовл, баахн кавказск ноха маниг тосджд хуцв. Гар дорас гарч ирсн кевгä, генткн кесг бичкн күүкд тосад, гүүлдäд гарад ирв. Тедн дунд ик гисн—хойр тевгän сбрсалгчкн, 9 наста күүкн, багъ гисн—дмн уга хойр матъхр кблгä бичкн нүцкн кбвүн, шугшад ардн дахад ор-к.

—Эцкн отарт—гидж күүкн-келв,—экм болхла...— гидж келн, барун үзг тал уутын хойр нүдärн цäс гигäd халäч-кәд—экм ус авад аашна—гив.

Хол биш темән тергн аашсн уздв.

Шавр герин бдр буурлдä дүүрäd ургсн хотхр баянä. Тер хотхрт зунд хот келг гер, невчк цааранн—укрмүд зогс-сдг газр болн нань чигн талдан бәрätä хаша-хаац узднä. Уунд, уята нохань, байрлдж маниг тосад, сүүлән шарваджд гиннв.

Бидн сүүдрт суувдн. Маниг бичкн күүкд тогälдä, буслад авчкв. Теднäс негн эклäd альвхл, икн хбрäд зогсачк-на, терүгн цугъар лун уга соньсхана. Темән тергн бдрäд ирхлä, бичкүд тосад гүүлдäдхäv. Тергн деерн хойр күүкд улс суудж.

—Мендв,— гигäd теднä негн толгъгъан гекв.

—Здравствуйте,— гидж хойр-дчн орсар мендлв.

Темән му ду гаргъад, орк-лад хәквр. Хамгин бичкн нүцкн кбвүн äггъад чншкäd уулв. Бидн цугъар терүг äттрүлхär гүүлдäд одчкд, инäлдäд зогс-свдн. Минь эн, нүд чирхк чн-чä цагт болсн йовлд, мадинг цугъарагшмбдн бдрдхäd, эл-ги-сәдн болснла äдл болгв. Бидн шоглад, инäлдäдхävдн.

Юстинск района "Николе-

ский" гидг совхозин хббч Да-вид Басангович Боргушевин хббärн зунд зогсдг газрт ир-сән, ингидж мелүвдн.

—Би цä чаннав,— гидж келäд Мария Боргушева гарч одлв.

—Энн ода ирх.

Герин эзн күүкд кун иглән гарм цацу, нег гарган гирлг бәрсн, нег гарган шилтä креоли бәрсн, хамг хббчд кергтä тоот юмсан бүстән хав-чүлсн, 30—35 наста, го нуръ-га хар-улан залу эрг деер гарад ирв. Тер кун герин эзн, Давид Боргушев болдж гарв.

Эврәнн хббчирин бригадин кергин тускар Давид багъар келнä: му биш, чилдä кблд-жәнäйвдн, ирг хбд ода таргв, ноосн äквд авблән... Тингкәд бийинн тускар болвчн, бий-дән нбкд болд улсн тускар болвчн нег үг келхш.

Мария гарч ирäd үг келсн уздлв.

—Герт орцхатн,— гидж Да-вид келв.

Уэл уга байдлгä шавр гер, дотрн орад ирхлä, у болн цевр-цев байдл: гурвн нике-лированы орлуд зогсджана, бичкн күүкдин бгä баянä, газрт ширдг делгäгä, терзин бдр кечкнс таг деер кесг га-зетмүд болн дегтрмүд кевгнä, "Родина" гидг радиоприемник зогсджана.

—Тадн буругшм тәвджд бгит,— ирчкәд стол хулджд авал уга-вдн, авч ирхгä гигäd мага-зинд бичүлчкәвдн, совхозин директорг чигн келлäv бидн, авхулджд бгх болла, хот суудж уудг стол уга гилг, эвго байд-л,— гигäd, герин эзн күүкд кун эмäггәд-сәхнäd баяв.

Ширдг деер эвлүн байдлгä-гъяр клнек делгкәд, аагъс тәвджд, бдмг, конфет тәвб. Бидн дермүд деер суугъад, Давид зәмлäd, ширдг деер суугъад, күүкд улс болхла чхкәлд суугъад цä уув бидн... Туундән таарад күүндвр кевдн.

Бор-ушев Давид эврәнн брк-бүлärн—гергäгъән, күр-дү күүктәгъән бола гурвн бичкн күүктәгъән тбрскн газ-рурн Алтайск краяс ирджд. Теднän Давид целинн совхозд үкрч болдж кблдждж, кесг дакжд үнтä белгүдär болн граматар ачлгдсн байджд.

—Энд болвчн үкрч болдж кблдк санан билä,— гидж Да-вид келв.—Юмн болсн уга. Март сарла совхозин дирек-торур ирджәнäv. Кблдмш су-рул,—Манд äмтн кергтä,— гидж хәрү бгв,—болв үкрч-рин бригадур биш. Хб халäдг кун уга? Хббч болдж кблджд уздäд уга билäv. Би бблджд гундчкәд директорт цугнн гелчкүв: ингидж тадин, шин ир-дждх улснг тосдждх улсвт? Директор бас уурлд, буслад одлв. Эн күүндвр юугъар чил-хинь меджд болшго билä. Бол-лв директор генткн столинн цаагъс босджд ирäd: "Йовий"— болв.

Машинд суудж авад, тег темцäд гарад йоввбн бидн. Нег хашан бдр ирäd зогсвдн. Ха-шадн ордж ирвдн. "Нä, халä-джд ав,— гидж келäд, дирек-тор тогälнвгдән гарарн заав.

Нанд заагъад чигн керг уга: би эврән уздәнäv. Хбд эцци, чингтä бальгч деер зог-

сдждачхана, ноосдн тус-тус-дан сбрсаллäd, нүднн ноосн буркәд хаачкжд. "Эдннгн сох-лм,— гидж би тееджд ядäд келдүв,— хббчнн ягъсбм?" Ха-шатур нег бгн ордж ирв. Терн хббч бйджд. Озгнä чир-чкәсн хойр гаринь үзкәд би цугъарагшн мелүв. Эн хбб-лин байдл үзкәд, харм болад, зүркм ббдлв. "Хәйч баянү?"— гидж хббчәс би сурув. Дирек-тор, тедүкн зогсад, тәмк татн байджд, нанас нүдән авгго хә-ләггәд баяв.

Давид цäггъән нег балгч-кәд, муслхлжд инäггәд, цаа-рандн келв: нәртä юмн бол-лв, би директор, хббч хойрар хб бәрүлв, гирлг уга байджд, ним зер-зев уунд нам кер-гәлг уга байджд. Хбд келд эцци болсн бийн, гарг бәрлдгго, хаша дотрагъур гүүлдäд бий-цхәнä. Эврән хәйчн белдкнсн, хббдн нүднн буркәдәсн ноо-синь хәйчлäd, гаргәд баяннв. Тингäд дбч гар хббднн нүднн эргүлдäд хәйчкүв.

—Эндрт болх,— гидж ди-ректор ияв.—"Йовий".

Хаалгын ут-туршарт тагч йовб бидн. Конторин бдр ир-кәд, тер нанд келв: "Нä, ода шиндкүвдн. Ирг хбд эс ав-чанч?" "Гер-булдäггән збв-шәлнäv"— гидж би хәрү бгүв, "эн хббчәс хол одгн андәр г-күв"— гидж бийн догран снн баянäv. Иим гүрү байдл тед-нин ягъджд хәйхв. Дакад ди-ректор чигн нанд тагсд, сән кун байджд. Тингджд бидн хб-чр болувдн: Би ах хббч, күр-дү күүкн хойрчкәд, герм болхла, гурвдч болн арбичк болдж батлгдвдн. Гурвулн эк-лäd кблдлв бидн, гүрү болсн цөгт, бдрк хббчирәсн уха авч дасд билävдн, икнкәдн дегтр уминад меджд болув, дегтр-дегд сән селвчг.

Таг деер кевсн дала дегтр-мүл Давид тагад авч ирв: энн заагтн хббчнн библио-течк, Цугсоюзин селәнä äл-жәу гәххүлд орлсн Сгавро-полнн кундгä хббчирин келсн үгмүд йовна.

Саалг укрмүдин ардас йовджд халәсн нег тбр,— хббнä ардас йовна гисн— онгъдан тбртä юмн гидж Давид уха тунъ-гъджд келв.

Ягъджд хббнä отариг кблд оруулджд, нег чигн толгъа гару угагъар авч гарснәнн тускар үг келсн уга. Терүнä тускар бидн совхозин гардчирас сонь-свдн. Давид отаран авчәх ца-гла, теегт зәрм-зәрм газрарн цасн кевтä кевлä, хаврин ивтрхä хар салькн уладжәсн цаг билä. Иим цагла эцци му хббдн гаргәджд хәрүлнä гисн-- әрк биш алхар селснлä äл болх збвтä. Түрүн болжд ах хббч ю кев гихлä— му тоота хббднн илггәджд авад, теднд салу асрулв бурдäv. Юстинск района хббчир дунд ингиджд хбд асрсн йовлд ода күртл уга баяснн, тингäд чигн Боргушев салу лазарет кеджд, муурсн гемтä хббдн асрджасна тус-кар олд-зүсн холькката күү-ндвр гарв. Болв хбд эклäd ярв.

Хббдн хашань цевр-цевр-цеерäд баялгшнн тодä брига-дин члөдүд цуг онгъан бгчäv. Теегт шин ногъан эклäd булгалдв, нари бдр ирвәс улм-улм халулад ирв. "Костыль-ники" гидж Давидн бгсн нертä му эцци хбд шишлн кемджәнä хотд бийггәд, чил-лн болн чнәнн улм бсджä-хн ил үзгәд ирв. Гемтä хбд багърв, эдннг үзхлärн Боргу-шевин брк-бул байрлжд урм-шв. Аш сүүлднн нег ним бдр ирв— хашан уудд энггдән дел-ггджд секгдäд—лазарет цаа-рандн байдгән уурв. Хбд дундннәс даву гаргнн гиджд ах зоотехник темдлв.

Давид часан халәчкн, бгкн хальг цäггәгн уучкад, алх кбрä хойран гаргәд авб.

—Гаха байдг гер ясх керг-тä,— гив.

Давидн гартн кблдмш иррән дбрлäd йовна.

—Совхоз манд үкр гаргәджд бгв,— гидж харгъгъан кбрäдн байджд Давид келв,— би гаха хулдд авчкүв, хбд бсгкәр баянäv. Бгц суулгъа сана-тавдн. Алгайд бәйтлән болнц, хавсг цугнн тәрлг бәлävдн...

Ода уунд чигн иджлädнävдн. Одахн минн дү брк-булärн ирв. Ода кблдмш бмн-кәсн байртагъар, урмдтагъар йовх.

Манла цä ууджасн Бося, минн дүүгнн герн, тер бич-кн күүкдн бас теднä. Минн гурвн, теднä хойр— йосн дег-сад. Дүүгшн нерн— Семән. Ода отарин бдр йовна. Удлго хббдн улсар тууджд ирх, ода улсаркәд, сббн дуусн хәрүлхән. Одрәр хәрүлжд болшго— дегäd халун. Худг, уунд хол биш, "Буй кегъäch" гидг газрт баяннä. Хбд йовджд тосцхәг?

Гару хатханчгта шәрлджар бугәггәл ургчкнс элсн цонгъ заагур давшад, эн худг баясн газрур гарч ирвдн. Хәснä иоралин онггәд, элсгä, ик хот-хр газр бмнн бидн үзгүл, тал дунднн зангъгата нег худг үзгәдн. Давидн дү Семән онгъгәсн дүүрүгдәд ус кевкәд, күлädжәнä. Зун үзгәс, күс-дундур километр чигä газрт угт улан тоосн тенъгрт хадад булгъад гарад ирв. Теднäс хбд ус ордж аашсн байджд.

Теегәр тоос бургүлäd, манд сүүлән шүүрүлгө довтолд йовджд одлг мортä кун, эн хббдн отарин бдр дажд йовна.

—Ингäd мбрәр хәрүлдвт? Давид тевчнъгү байдлгä-гъяр маасхлжд иняггәд, цäялгджд бгв:

—Эмälтä мбрн деер сууд-джагъад цецгс гәххкд сәхн. Теегт мбрн инг болхас биш, кеер йовх хббчд нбкд болш-го.

Эн ним голышг сәхн күү-нä келсн үг, зайнн, күчн би-шәс эс келгдәхәнн меддгв. Минь эн ним, эврәнн кергән сәәнär медсн, күчтä сәхн байдлärн äмтиг бийдән ээл-хәнä.

Онгъсста усн деер хбд наалдд унджд одчав. Семән ганцарн теднлä тесад услад баяв. Мортä кун манур бдр-дäд күрч ирв. Терм бидн, 17 күрсн дунгәд наста, ардан не-гәр гурäd хәйчкнсн тевгтä, бидр маньната, ил сәхн хә-ләштä, баахн күүкн байджд. Биинлннсн хар мбр унчкн

Шура күүкн джиннлжд, унн голарн инäv, гер цәглән асхн кевтргән ордж йовх бргн тег унлä хамдан инәсн болжд меддв. Иим дәм уга, әрк ббдлгä күүкн, эцци-гемтä хббджд "лазарет" бдр, сб уга гар деерән бәрäд асрад эл-гәджд гаргъв гихлä— нам ик-гдхш.

Минь эн, хббчирин байр болн омг— таргнн хббдгä отар. Эн джлч ирг хбн болгнәс 6,5 килограмм торгнн ноос Боргушев киргъджд авад, зурагъасн давулдж 1000 ки-лограмм ноос государсгв д оруулджд бгв. Давид болвчн, Давиднн брк-бул болвчн ода үкрчирин бригадин тускар санджд чигн баяхмн уга. Хб бсглгн— теднä седклинь ав-лал авчкжд...

Одахн совхозин конторт хурггәл хббднн отар авад үзләр хурггәтулгха гиджд Бор-гушев келв. Боргушев гер булärн ирджд, ик байрга зәнн кевгәгъяр келв. Яахм билä! Ик ачга хббч болсн тлäd тиим даалгъвр даалгъжәх збв-тä. Эн зәнннн герткнсь ик байртагъар соньсчав.

—Хашам сән, хббнä бсн зббчкнс биянä, дулан хаша-ган бәрквдн— гиджд Давид келв.— Болв би эврән теднн ним нехвр тәвджәнäv: хббдär нүүдг терсг кеджд бгтхä, нег ормдан хббдн хәрүлäd баянä гидг— кергтä юмн биш.

—Багц яахмб?

—Багц чигн бәх, эврä тарсв, помидор чигн ургәджд авхвдн!

Шура отартагъан улдв.

Шавр герт күрäd уга бәйтл хаалгъ деер автомашин үзгүд. Мана шофер тосджд гүүджд одад, гарган резн бәрсн ирв.— Ода йовхвдн гиджд санджд болхмн!

Машинәнн тогäд ясх хоор-нд, Семән гармонь авч ирäd татв. Зогсджасн бичкн күүкд цугтан босад билдчäv. Мед-дәтрнн шуугад, теднн улм дбгäдхäv. Тер хоорнд, нари уулн дор булгджд суугъад, бурүл болад ирв.

Давид герүрн орад, гарган плащан бәрсн гарч ирäd, гирлгән авад, цугъаралань мендлäd, сббгынн хб хәрүл-гәднән гарад йовб. Удсн уга, бурүл болжд йовх харнъгү теегт тер үзгдгдән уур гее-дрв. Мана уханд мел ним байдлгäгъяр эн тодлгджд улдв: збрггä, гавшун, шунм-гәв.

"Трудовий" гидг селәнур йовджд йовх цагла, машинä шамин герлд мбртä йовсн нег кун илггәрджд үзгүд. Тер Шура байджд. Шура хәржд йовсн байджд. Толгъадан бооджд йовсн цагъан альчуран тач авад "менд йовтн" гиджд эн күүкн ардасм бидн дайлв. Энүдä джиннән инäдн ик холд, тодрхагъар соньсгдв.

—Сән йовлд, сән харгәлт болв,— гиджд манас негмдн келв.

Юстинский район.